

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, завідувача
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

Заслуженого юрист України

Бисаги Юрія Михайловича

на дисертацію Турянського Юрія Івановича

**на тему: «Соматичні права людини в сучасній доктрині
конституціоналізму: теоретико-правове дослідження»,**

**що представлена на здобуття ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень»**

*Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами
відповідних галузей науки*

У сучасній ситуації формування нової методологічної парадигми пізнання в правовій науці ідеалом науковості стає полідисциплінарність, інтелектуальна гнучкість та відкритість до нового. Саме таких комплексний підхід розкриває можливості мотивування правового регулювання нових правових явищ, серед яким суттєве місце трансформаційне узагальнення сучасних прав людини.

Соматичні права – це нові можливості, що стосуються людської тілесності. Вказане сфера є дуже актуальною, оскільки за допомогою тіла особа презентує себе і взаємодіє з навколишнім світом. Наше тіло і все, що з ним пов'язано, є одним із засобів самовираження. Природа тіла, закономірності його відображення, стосунки з ним і уявлення про нього, сутність тіла і тілесності, активно обговорюються на рівні різних наукових напрямів, проте тільки нещодавно ця сфера стала досліджуватися правовою наукою. В межах аналізу соматичних прав людини поняття тілесності, з його багатомірністю смислів і значень, включене в систему цінностей, підпадає під юридичне нормування, санкціонування, засудження і схвалення суспільною свідомістю, включається як один із вагомих елементів у конституційні ідеали.

Проводячи аналіз розвитку сучасної національної та зарубіжної правової доктрини, погляди різних дослідників та практиків, можна погодитися з тим, що тілесність – відносно молода категорія, появу якої у науковому методологічному обігу пов'язують із початком ідеології гуманізму. Трансформація засобів та методів нормування у сфері тілесності, поява нових сфер, зокрема через розвиток технологічних засобів, медицини, біології – все це вказує на нові можливості у сфері тілесності. До цього часу нові можливості є дискусійними та не мають визначеної структури. Здебільшого такі нові можливості називають групою соматичних прав, хоча щодо сутності вказаного інституту існують глибокі наукові диспути, та категорію тілесних прав людини не можна вважати абсолютно визначеною. Недосліджений на невизначений характер новітнього інституту – групи соматичних прав зумовили актуальність рецензованого дослідження.

Поряд з цим, потреба визначення національного правового підґрунтя додає актуалізації репрезентованій роботі. Проблема становлення та розвитку належного правового статусу особи, в першу чергу її прав та свобод є одним з найбільш актуальних завдань реформування політичної, економічної і правової систем суспільства, входження України до Європейського Співтовариства. Нині процес трансформації держави відбувається на тлі нових явищ соціальної дійсності: глобалізація і сталий розвиток; новий світовий порядок, видозміна моральних цінностей і традицій, створення інтеграційних норм, внутрішньодержавна регіоналізація і сумбурність правової політики держави, що негативно впливають на процес забезпечення та захисту прав людини загалом, а новітніх, дискусійних прав тим більше.

Тема дисертації Ю.І. Турянського є своєчасною, відповідає вимогам сьогодення, адже виступає однією з найважливіших проблем та потреб правового вирішення як світової спільноти так і України. Отож, слід визначити аргументованим, актуальним та особливо ціннісним вибір напрямку дослідження та теми комплексного аналізу, що декларується в рецензованому дисертаційному дослідженні.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується і тим, що вона виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Тема дисертації відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р., протокол № 5.

Зазначене дає підстави вважати тему дисертаційного дослідження Турянського Юрія Івановича актуальною і такою, що відповідає сьогоднішнім потребам правової науки.

Належна ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій

Дисертантом аргументовано визначені ключові аспекти досліджуваної проблеми, її об'єкт і предмет. Сформульована мета і завдання роботи дозволили авторові комплексно підійти до дослідження предмета дисертації, а саме теоретико-правових аспектів соматичних прав людини в сучасній доктрині конституціоналізму.

Архітектоніка дисертації в широкому тлумаченні відображає головні «акупунктурні» смисли здійсненого дослідження – аналіз конверсії теоретико-правових підходів до розуміння сутності конституціоналізму, розгляд сутності сучасної доктрина конституціоналізму як ідеологічної основи прав людини, еволюційно-правового аналізу становлення інституту прав людини в контексті глобальних трансформацій, передумов становлення групи соматичних права, розгляд понятійно-категоріального апарату, ознак та видів соматичних права як новітньої теоретико-правової категорії,

дослідження змісту соматичного права людини на власний геном, дискусійних аспектів клонування, соматичного права людини у сфері донорства та трансплантації, репродуктивних прав людини, права на зовнішню ідентичність, права людини на гідну смерть та права на вживання наркотичних та психотропних засобів.

Робота в цілому, так і окремі її положення, характеризуються досить високим ступенем узагальнення та обґрунтованістю результатів. Автор вдало наводить аргументи на користь своєї позиції, послідовно викладає матеріал, звертає увагу на деталі та особливості окремих юридико-політичних явищ та процесів.

Структурні частини роботи внутрішньо пов'язані між собою, а висновки закономірно підсумовують матеріал із питань, висвітлених у розділах дисертації.

Джерельна база роботи складає майже з семиста позицій, серед яких правові акти, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників загально-теоретичної проблематики і суміжних правових наук, які допомагають комплексно висвітлити питання прав людини, глобалізації правової реальності, конституціоналізму, тілесності та інше. При написанні роботи докторант опрацював значний масив як наукової літератури так і додаткової, практичної статистичної інформацію. Автор дисертації раціонально використовує посилання на монографічні роботи та наукові статті інших авторів для обґрунтування своїх тверджень і висновків, поєднуючи це з критичним сприйняттям тих суджень учених, які здаються їй недостатньо аргументованими чи неприйнятними. Наводячи й аналізуючи погляди науковців з тих чи інших проблем, здобувач сміло вступає у дискусію, висловлює й аргументує власну позицію, докладно її обґрунтовує, посилаючись на положення законодавства і правової доктрини, з повагою ставлячись до підходів, правильність яких ставиться під сумнів, що говорить про наукову зрілість здобувача ступеня доктора наук.

Аргументованість наукових висновків і узагальнень свідчить про значний науковий рівень проведеного дослідження та його практичне значення.

Достовірність наукових результатів доведена комплексом методів, які застосовував автор, їх сучасною інтерпретацією, коректністю поставлених завдань, неупередженістю одержаних результатів, кількістю та якістю відповідних даних деяких юридичних та практичних експериментів, що підтверджує адекватність репрезентованих висновків.

Отже, можна констатувати досягнення мети дисертації, достатній ступінь обґрунтованості та достовірності висновків.

Наукова новизна і практична значущість одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняній науковій літературі комплексним дослідженням, що вирішує наукову проблему теоретико-правового обґрунтування сутності, передумов становлення та розвитку, аспектів правової легалізації соматичних прав людини як групи прав нового покоління у сучасній доктрині конституціоналізму на основі розробленого здобувачем авторської системи методологіювання.

Аналізовані аспекти дисертаційного дослідження обумовлено його своєчасністю та правильністю постановки завдань, намаганням сприяти удосконаленню теоретичної юриспруденції, а також законодавства, що забезпечує групу соматичних прав людини.

Слід позитивно оцінити наступні положення, що висвітлені автором дисертації.

Першочергово слід позитивно оцінити вибраний методологічний інструментарій, що полягає у авторській дослідній системі, що вміщує комплекс підходів та методів. Схвально оцінюємо поряд з іншим використання постгуманістичного методу, що «оспорюється традиційне потрактування тіла й тілесності», та може призвести не тільки до належної

реалізації прав і свобод людини у соматичній сфері, але й до стимулювання зловживання правовими нормами. Погоджуємося з мотивацією Ю. Турянського в тому, що популяризація певних соматичних можливостей має проходити з боку держави під суворим наглядом, в першу чергу через чутливість відносин, що можуть носити незворотній характер. Постгуманістичний підхід дозволив автору віднайти урівноважуваний чинник при пропозиціях правового регулювання окремих соматичних прав.

Ціннісною вважаємо позицію автора в тому, що соматичні права досліджено не як абстрактну наукову категорію, а через практичний аспект конституціоналізму. Підтримую автор в тому, що саме ця категорія оптимально розкриває потенціал новітніх прав людини та створює матрицю ціннісних вимірів сучасного досягнення юридичної науки, серед яких верховенство права, гуманізм, толерантність, свобода тощо.

У дисертації автор вірно зауважує, що у зв'язку з процесами євроінтеграції нашої держави і світовими тенденціями до глобалізації та навіть деякої уніфікації правової доктрини конституціоналізму зростає й потреба у національному аналізі системи прав людини. Погоджуємося в тому, що «сліпа імплементація є неприпустимою для кожної держави, яка проходить етапи становлення як правої, оскільки право має чітко відбивати реалії стану справ у самій державі, враховуючи історичні, релігійні, соціальні, національні та ментальні чинники, саме тому деякі науковці виділяють багато конституційних моделей, зважаючи на особливості кожної держави...».

До цього часу не відбувалося комплексно дослідження соматичних прав як юридико-теоретичної категорії. Висновки, що зроблені автором у Розділі 2 дослідження є особливо цінними для загальнотеоретичної юриспруденції, зокрема доречно виокремлено загальнотеоретичне тлумачення соматичних прав як групи новітніх прав четвертого покоління, що пов'язані з тілесністю людини та полягають у можливості реалізації автономної волі щодо її цілісного тіла, певного органу/органів чи тканин та біологічних компонентів,

які вже відмежовані від тіла, а також можливості щодо модифікації, удосконалення, видозміни своєї тілесності. Також важливими для юридичної науки та для наступних наукових пошуків у сфері тілесності пропонувані ознаки групи соматичних прав людини, її сформована структура та розширена авторська класифікацію соматичних прав людини. Доречно виокремлено передумови появи та подальшого розвитку групи соматичних прав людини, з поміж яких науково-технічний прогрес, міжкомплементарність наукових досліджень, зміна суспільної психології, корекція морально-етичних норм. Ось весь цей репрезентований автором конгломерат теоретичних висновків, тез та пропозицій становлять суттєву наукову новизну та оцінюється схвально, позитивно, заслуговує уваги за суттєвий новаторський підхід.

Серед дослідженої групи соматичних прав пов'язаних з розвитком біології та медицини особливо цінною видається позиція автора стосовно соматичного права на донорство та трансплантацію. Одним із методів, що дозволяють покращувати стан здоров'я пацієнтів та рятувати їхнє життя є трансплантація. Рівень розвитку трансплантації наочно показує якість та доступність медичної допомоги, стан розвитку медичної науки, а також дозволяє визначити, наскільки ефективним є державне управління у сфері забезпечення прав людини. Враховуючи суттєвий потенціал трансплантології для людського тілесного добробуту, то виокремлення гарантій забезпечення соматичного права на трансплантацію та донорство має суттєве наукове значення.

Інші досліджувані види соматичних прав також оцінюємо, як такі що мають суттєву теоретико-правову новизну. Особливо актуальним для сучасної медичної та правової практики є питання полегшення страждань. Дискусійність проблеми є незаперечною. Одна обґрунтованою є позиція в тому, що евтаназію автор не розглядає як вільну можливість людини на розпорядження свого тіла, а навпаки як право на гідну смерть. Доказування в

тому, що активну евтаназію не можна вважати соматичним правом людини також оцінюємо позитивно.

Вражає широкомаштабністю аналіз різних видів соматичних прав, поряд з тим автор проводить нормативні та практичні узагальнення. Зокрема, узагальнено наступні правові особливості легалізації вживання рекреаційного канабісу в державах, що мають дозвільну політику: широка громадська дискусія щодо можливості легалізації, політична, інформаційна, відкрита кампанія, часто навіть референдуми, масові соціологічні опитування тощо; впровадження комплексу виховних, освітніх та правових заходів, що підвищити поінформованість громадськості щодо ризиків для здоров'я, пов'язаних із вживанням канабісу; частина доходу від продажу використовується впровадження належних заходів для усунення шкоди громадського здоров'я; вимога вживання виключно в особистих цілях та чітко обмежена доза; статистика країн вказує про збільшення вживання канібісу після легалізації; визнання широких повноважень муніципальної влади та громадськості у контролі за цією сферою. Підтримуємо думку автора про потребу легалізації соматичного права на вживання канабісу за медичними показами.

Практичне значення одержаних результатів у науково-дослідній діяльності, навчальному процесі та правопросвітництві достатньою мірою висвітлене у дисертації, підтверджується додатками – актами впроваджень – і сумнівів не викликає.

Дисертація має теоретико-прикладний характер, а сформульовані й обґрунтовані в ній висновки і пропозиції становлять науковий інтерес і можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для поглиблення знань про ідеологічну парадигму регулювання соматичних прав в умовах глобалізаційних викликів.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі – під час викладання та підготовки навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і

права», «Конституційне право України», «Соціологія права» та низки інших галузевих дисциплін.

Отримані висновки та пропозиції можуть бути використані для вдосконалення положень загальнотеоретичної юриспруденції, та є практично корисними в процесі розбудови правової системи. Важливість для практики одержаних автором дисертації результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в нормопроектній діяльності, для удосконалення національного законодавства у сфері захисту та забезпечення прав людини у сфері тілесності.

Також висновки та рекомендації можуть використовуватися для продовження розвідок у сфері теоретичного обґрунтування групи соматичних прав, формування механізму гарантування прав та свобод громадян, для введення у теорію держави і права як юридичної науки пропонується автором ряд положень, які мають вагому наукову та нормативну цінність.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у двадцяти двох наукових працях, з яких – чотири у іноземних фахових виданнях, а також одинадцять тез доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій та круглих столах.

Оприлюднені результати загалом відображають наукову позицію, що висвітлена автором у дисертаційній роботі.

Окремі побажання і критичні судження

Разом із тим, поряд із зазначеними позитивними моментами, які характеризують роботу, можна зробити зауваження щодо змісту дисертації, які мають бути обговорені під час публічного захисту і сподіваюсь будуть враховані автором у його подальших наукових дослідженнях. У цілому,

позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Турянського Ю.І., необхідно зазначити, що їй притаманні певні дискусійні моменти, окремі питання вимагають додаткової аргументації.

1. Теоретико-правовий доробок значно збагатився б, якщо окрему увагу було присвячено особливостям реалізації соматичних прав в Україні. Вважаю, що виокремлення шостого підрозділу, що стосувався особливостям правового регулювання окремих соматичних прав доречно розкрив би проблеми удосконалення правової політики у цій сфері.

2. Позитивно оцінюємо підрозділ 2.4 дисертації, де автор намагався виокремити дискусійні аспекти моральності та права при закріпленні групи соматичних прав. Правовою ідеологічною пропозицією автора є постулат, що людина в сучасному глобалізованому суспільстві може робити зі своїм тілом все, що вважає за доречним. В роботі слід було ґрунтовніше подати мотивацію правомірного обмеження цієї групи прав людини, як допустимого міжнародним правом та/або внутрішньодержавним правом втручання в права і свободи людини, які відповідають вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується. Автором дисертації не вироблено єдиного алгоритму правомірності державного втручання в соматичні можливості людини.

3. Поза увагою автора залишилися певні питання у сфері соматичного права на донорство. Зокрема, докторант не присвятив увагу вагомій гарантії у сфері реалізації цього права – правовій можливості складання заповіту про донорство органів, що полягає у волі особи віддати органи та тканини після смерті, щоб використовувати їх для трансплантації органів для лікування іншої людини. В країнах Європейського союзу це право може бути легко здійснене шляхом картки донора, або в електронній формі на сторінці пожертвування органів. Здається, що полегшення юридичної можливості здійснити дії щодо заповіту мали б суттєве значення для подолання проблем відсутності органів для необхідної трансплантації.

4. Тілесність – це субстрат людської життєдіяльності, що являє собою багатомірне утворення, яке існує у двох вимірах. Перший вимір: біологічне тіло людини – тіло як організм. Другий вимір: внутрішня тілесність – містить у собі сукупність тілесних відчуттів людини, почуття «самості», відчуття «Я» – тіла в тілі. Коли першому виміру тілесності автором присвячено багато уваги, зокрема виокремлення права на власний геном, на клонування, на донорство та трансплантацію, на зовнішню ідентичність, гідну смерть тощо, то прояви внутрішньої тілесності залишилися поза увагою автора. Здоров'я, як це визначено Всесвітньою організацією охорони здоров'я, є станом повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутністю хвороби або недуги. Тому в дисертації слід було більшу увагу присвятити соматичним правам, що б забезпечували здатність адаптуватися та керувати також психічними та соціальними проблемами протягом усього життя.

5. Автором проведено розмежування соматичних прав та прав, пов'язаних з розвитком біології та медицини, і констатовано, що соматичні права є більш широкою групою. Вважаємо, що в дисертації також слід було провести розмежування між соматичними та найбільш спільними з ними медичними правами, наприклад право на згоду на медичне втручання та право на відмову від медичного втручання, право на свободу вибору в галузі охорони здоров'я, права на медичні інновації. Низка соматичних прав не може реалізуватися без медичного втручання, тому аналіз вказаного значно збагатило б репрезентоване наукове дослідження.

Вказані зауваження носять дискусійний характер, та не можуть впливати на загальне позитивне враження від дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація є завершеною науковою працею, в якій розв'язується важлива науково-практична проблема щодо розроблення та обґрунтування нових теоретико-концептуальних положення у сфері соматичних прав людини в сучасній доктрині конституціоналізму.

Констатуємо, що опонована дисертація «Соматичні права людини в сучасній доктрині конституціоналізму: теоретико-правове дослідження» за своїм науковим рівнем, одержаними результатами, теоретичним обґрунтуванням висновків і пропозицій повною мірою відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Турянський Юрій Іванович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

ОФЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Заслужений юрист України

Ю. М. Бисага

